

Розділ XXI Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування

У розділі XIV Загальної частини КК передбачено два види примусових заходів: 1) примусові заходи медичного характеру (статті 92-95) та 2) примусове лікування (ст. 96). І ті й інші за своєю природою є заходами лікування і застосовуються тільки до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законом, і страждають на певні хвороби.

І примусові заходи медичного характеру, і примусове лікування призначаються судом, але вони не є покаранням, оскільки не містять кари. Їх метою, як визначив Пленум Верховного Суду України в постанові від 3 червня 2005 р. № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування»¹, є вилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, що потребують застосування таких заходів, та запобігання вчиненню ними нових суспільно небезпечних діянь, передбачених у КК.

Разом з тим примусові заходи медичного характеру і примусове лікування різняться за підставами застосування та колом осіб, до яких вони можуть бути застосовані.

§ 1. Примусові заходи медичного характеру

Примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, у спеціальний лікувальний заклад (ст. 92 КК).

Підставою застосування примусових заходів медичного характеру є: 1) вчинення суспільно небезпечного діяння, ознаки якого передбачено в статтях Особливої частини

КК (п. 1 ст. 93 КК), або злочину (пп. 2 та 3 ст. 93 КК); 2) наявність у особи психічного захворювання; 3) визнання судом особи такою, що становить небезпеку для себе чи інших осіб.

Відповідно до ст. 93 КК примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом лише до осіб:

- 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- 2) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини;
- 3) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

У ст. 94 КК передбачено вичерпний перелік примусових заходів медичного характеру. Ними є:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Обрання конкретного примусового заходу визначається судом, виходячи з: 1) характеру

та тяжкості захворювання; 2) тяжкості вчиненого ді-яння; 3) ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб.

1. Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване до особи, яка за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного закладу.

2. Госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом може бути застосована щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання в психіатричному закладі і лікування в примусовому порядку.

3. Госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом може бути застосована щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але по-требує тримання в психіатричному закладі та лікування в умовах по-силеного нагляду.

4. Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небез-пеку для суспільства і потребує тримання в психіатричному закладі в умовах суворого нагляду.

Якщо суд не визнає за необхідне застосування примусового заходу медичного характеру, він може передати особу на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 6 ст. 94 КК).

Примусові заходи медичного характеру застосовуються без вказівки на тривалість

перебування в психіатричних закладах. Таке лікування має триватися до видужання або зміни ступеня тяжкості захворювання, коли особа перестає бути небезпечною для себе або інших осіб.

Виходячи з того, що примусові заходи медичного характеру застосовуються до осіб, які страждають на психічні захворювання різного ступеня тяжкості, то, очевидно, що з часом під дією різних обставин, зокрема під впливом лікування, психічний стан особи може змінитися, вона навіть може цілком видужати. Тому в ст. 95 КК передбачено умови, за яких примусові заходи медичного характеру можуть бути продовжені, змінені або взагалі припинені. Ці питання вирішуються тільки судом за заявою представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає особі психіатричну допомогу. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, яким обґрунтовано необхідність продовження, зміни або припинення застосування конкретного примусового заходу медичного характеру. Цей висновок дається на основі обов'язкового, не рідше одного разу в шість місяців, огляду особи, до якої застосовані примусові заходи медичного характеру.

Якщо підстави для припинення чи зміни цих заходів відсутні, то представник психіатричного закладу (лікар-психіатр) направляє до суду заяву про необхідність продовжити застосування примусового заходу медичного характеру на строк, що не може перевищувати шість місяців. Остаточне рішення про продовження, зміну або скасування примусових заходів медичного характеру приймає суд.

Відповідно до частин 3 та 4 ст. 95 КК у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру можливі три різних наслідки:

1) якщо припинення відбувається через зміну психічного стану особи на краще, суд може передати її на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом;

2) якщо припинення відбувається через видужання осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, то такі особи підлягають покаранню на загальних засадах;

3) якщо припинення відбувається через видужання осіб, які захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання, то вони можуть підлягати подальшому відбуванню покарання.

§ 2. Примусове лікування

Примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та страждають на захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК).

Підставою застосування примусового лікування є: сукупність таких умов:

1) засудження особи за вчинений злочин до покарання;

2) наявність у неї хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Це можуть бути, наприклад, туберкульоз, венеричні захворювання та ін. Відповідно до п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» алкоголізм та наркоманія до таких хвороб не належать, оскільки є соціально небезпечними захворюваннями.

У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. При призначенні інших видів покарання примусове лікування проводиться в спеціальних лікувальних закладах.

Контрольні запитання

1. Що таке примусові заходи медичного характеру?
2. До яких осіб застосовуються примусові заходи медичного характеру?
3. Які підстави застосування примусових заходів медичного характеру передбачено КК?
4. Які види примусових заходів медичного характеру передбачено законом?
5. Що таке примусове лікування та які підстави його застосування?
6. Яка мета примусових заходів медичного характеру?
7. Яка відмінність між примусовими заходами медичного характеру та примусовим лікуванням?